УДК 378.091.322:[378.016:81]

Задорожна І. П.

РОЗВИТОК АВТОНОМІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті визначено рівні автономії студентів в умовах навчання у ВНЗ (часткова автономія, яка співвідноситься з жорстким управлінням навчальною діяльністю студентів; напівавтономія, для якої притаманне відносно жорстке управління; частково-залежна автономія, з якою корелює відносно гнучке управління, а також умовно повна автономія, для якої характерний гнучкий тип управління); обґрунтовано необхідність цілеспрямованого розвитку автономії студентів шляхом розвитку психологічного, методичного, соціального та когнітивного компонентів.

Ключові слова: автономія, студенти мовних спеціальностей, самостійна робота, фахові дисципліни.

У сучасній методичній науці дедалі більшої ваги набуває ідея автономії, зумовлена сучасними вимогами до фахівців навчатися впродовж усього життя для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці. Про актуальність проблеми свідчить і збільшення наукових розвідок питання автономного навчання іноземних мов (ІМ). Так, окремі аспекти проблеми досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені – Н. Ф. Коряковцева, Д. Літтл, Є. О. Насонова, Р. Оксфорд, Ю. В. Петровська, Т. Ю. Тамбовкина, Т. Ю. Тернових, Л. В. Трофімова, Л. Дікінсон, Е. Еш, Д. Оллрайт, Х. Холек та ін. Однак, аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що наукові пошуки стосуються, зазвичай, організації автономного навчання, а не розвитку автономії майбутніх фахівців.

Мета статті – визначити та обґрунтувати можливості розвитку автономії студентів мовних спеціальностей у процесі вивчення фахових дисциплін.

Розглянемо спочатку трактування автономії в сучасній науковій літературі.

О. М. Соловова розмежовує поняття "самостійна робота" та "навчальна автономія", зазначаючи, що під час самостійної роботи (СР) студенти в основному визначають технологію виконання конкретної навчальної задачі, а навчальна автономія передбачає також і вибір того, що потрібно вчити для досягнення поставленої для себе мети [9, с. 144]. Дослідниця вважає автономію основою для створення таких умов навчання, за яких студент може вибудовувати власну навчальну траєкторію відповідно до реальних потреб особистості, а також можливостей навчального середовища. Іншими словами, учень має право вибирати, що, як і з ким вчити, як звітувати за результат, а навчальний заклад забезпечує таку можливість [9, с. 53].

Таким чином, СР передбачає визначення студентом шляхів досягнення поставлених цілей на основі зовнішнього опосередкованого керівництва викладачем, тоді як автономія включає постановку цілей самими студентами, визначення програми дій, її виконання, самокорекцію, самоаналіз та самооцінку результатів власної діяльності. Крім того, автономія значною мірою реалізується і розвивається саме в процесі СР (у першу чергу позааудиторної). Ось чому важливою для розвитку автономії студентів є методично коректна організація СР.

На думку Д. Літтла, автономія – це здатність до незалежних дій, критичної рефлексії, прийняття рішень; певне психологічне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності. Здатність до автономії проявляється як у способі учіння, так і в способі переносу студентами результатів навчання на більш широкий контекст [16, с. 4]. Відповідно до наведеного визначення автономія передбачає діяльнісний (самоуправління навчальною діяльністю від визначення цілей до оцінювання отриманого результату) та особистісний (здатність до самостійності, позитивне ставлення до процесу і змісту навчальної діяльності) аспекти.

Автономія, в трактуванні Л. В. Трофимової, – це здатність приймати самостійні рішення на всіх етапах навчальної діяльності відповідно до мети вивчення ІМ і нести відповідальність за їх виконання та результат [12, с. 28]. Дослідниця наголошує, що автономія – характеристика набута, а не вроджена [12, с. 28], яку необхідно розвивати через свідоме ставлення до навчання. Ми погоджуємося із поглядами Л. В. Трофимової і вважаємо, що автономія – це набута здатність студента обирати власну освітню траєкторію; брати на себе відповідальність за процес і результат навчання.

Таким чином, автономію доцільно розглядати як:

– спосіб організації навчального процесу, за якого студент може в тій чи іншій мірі здійснювати самоуправління навчальною діяльністю;

© Задорожна І. П., 2015

– здатність студента приймати самостійні рішення на всіх етапах навчальної діяльності відповідно до мети вивчення ІМ і нести відповідальність за їх виконання та результат.

У статті ми зосереджуємося на другому аспекті, наголошуючи, однак, що формування відповідної здатності можливе лише за умови відповідної організації навчального процесу та створення особливого навчального середовища, яке передбачає вибір, гнучкість, адаптивність, рефлексивність, співробітництво, акцент на власний досвід вивчення ІМ, його аналіз [15]. Тому вже з першого курсу потрібно створювати умови для реалізації автономної навчальної діяльності студентів.

Враховуючи проаналізовані вище публікації із досліджуваної проблеми, ми дійшли висновку, що навчальний процес із фахових дисциплін повинен бути спрямований не лише на оволодіння відповідними компетентностями, а й на розвиток навичок, умінь і прагнення здійснювати самостійну навчальну діяльність, необхідну для реалізації одного з основних положень сучасної системи освіти – навчання протягом усього життя, іншими словами, на розвиток автономії студентів.

Рівень автономії студента у ВНЗ залежить від моделі педагогічної взаємодії викладача і студента [10, с. 84-85]. Використовуючи результати сучасних досліджень [10; 11], ми окреслили рівні автономії залежно від моделей взаємодії. Суб'єктно-об'єктна модель передбачає визначення викладачем виду та змісту СР, регламентацію дій студентів, забезпечення їх ключами та пам'ятками для виконання СР, систематичний контроль викладача. У такому випадку мова йде про *часткову автономію* студентів [10, с. 84], яка співвідноситься з жорстким управлінням СР студентів. Суб'єктно-суб'єктна модель передбачає спільне з викладачем визначення цілей СР, окреслення стратегії й тактики досягнення обраних цілей за опосередкованого керівництва викладача, можливість вибору студентом власних шляхів досягнення окремих цілей. За таких умов можна говорити про *напівавтономію* студентів [10, с. 84-85], для якої притаманний відносно жорсткий характер управління. Об'єктно-суб'єктна модель передбачає певне зменшення сфери впливу викладача на СР студентів, зниження рівня їх зовнішньої залежності за умови збереження безпосереднього контакту [10, с. 84-85], що реалізується через спільне із викладачем визначення цілей СР та самостійне визначення індивідуальних цілей, самостійний вибір шляхів їх реалізації та опосередкований контроль викладачем результатів СР. Перераховані особливості характерні для *частково-залежної автономії*, якій відповідає відносно гнучке управління. Суб'єктна модель передбачає визначення цілей і шляхів їх досягнення самими студентами. В умовах ВНЗ повна автономія реалізується лише в процесі самоосвіти студентів, яка виходить далеко за межі програми, адже автономія, яка, на думку англійського методиста Л. Дікінсона, є вищим проявом самостійності, передбачає визначення студентом своїх цілей, способу навчання, матеріалів та власного темпу просування; самоконтроль та самооцінку [14]. Тому в статті йдеться про *автономію в умовах навчання у ВНЗ* (далі – *умовно повну автономію*), яка передбачає самостійне визначення рубіжних і кінцевих цілей з урахуванням програмних вимог та індивідуальних потреб і можливість консультування за необхідності з викладачем; самостійну реалізацію поставлених задач; самоконтроль та самокорекцію, оцінку результатів; опосередкований та відстрочений контроль викладачем здобутих у результаті СР студентами знань, навичок і вмінь. Умовно повній автономії притаманний гнучкий характер управління. Співвідношення рівнів автономії та характеру управління представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Відповідність між рівнем автономії та характером управління

Рівень автономії	Характер управління
1 – часткова автономія	Жорсткий
2 – напівавтономія	Відносно жорсткий
3 – частково-залежна автономія	Відносно гнучкий
4 – умовно повна автономія	Гнучкий

Результати експериментальних досліджень [1], проведених нами в 2010 р., засвідчили, що на І курсі ефективною є ***часткова автономія***, для якої найбільш характерним є жорстке управління і яка передбачає визначення викладачем цілей, виду та змісту роботи, регламентацію дій студентів, забезпечення їх пам'ятками для виконання СР, систематичний контроль; на ІІ курсі – ***напівавтономія***, у якій переважає відносно жорстке управління, що передбачає спільне з викладачем визначення цілей роботи, окреслення стратегії й тактики досягнення обраних цілей, можливість вибору студентом власних шляхів досягнення окремих цілей, забезпечення студентів ключами та пам'ятками, забезпечення викладачем та самостійний відбір студентами інструктивних матеріалів, самостійний вибір студентами послідовності виконання дій, опосередкована перевірка викладачем результатів СР, заохочення студентів до самооцінки та самоконтролю; на ІІІ та IV курсах – ***частково-залежна автономія*** з відносно гнучким управлінням, яка реалізується через спільне із викладачем визначення цілей та самостійне визначення індивідуальних цілей, самостійний вибір шляхів їх реалізації з використанням запропонованих викладачем матеріалів, відбір інструктивних матеріалів,

самооцінка результатів, їх корекція та опосередкований контроль викладачем результатів СР. Що стосується ***умовно повної автономії***, яка передбачає самостійне визначення рубіжних і кінцевих цілей з урахуванням програмних вимог та індивідуальних потреб і можливість консультування за необхідності з викладачем; самостійну реалізацію поставлених задач; самоконтроль та самокорекцію, оцінку результатів; опосередкований контроль викладачем здобутих у результаті СР студентами знань, навичок і вмінь, то результати експериментального навчання, яке проводилося нами на IV курсі, свідчать, що не всі студенти готові працювати в описаних вище умовах. Очевидно, умовно повна автономія ефективна у навчанні магістрантів. Логічно також припустити, що за умови цілеспрямованого розвитку автономії студентів з І курсу розподіл рівнів автономії по курсах міг би бути дещо іншим і умовно повна автономія могла б реалізуватися швидше (як і інші рівні автономії).

Враховуючи зазначене, а також результати наукових розвідок Є. О. Насонової [6], вважаємо, що розвиток автономії можливий за умови цілеспрямованого психологічного, методичного, соціального і когнітивного розвитку майбутніх фахівців, що забезпечується створенням відповідного навчального середовища. Охарактеризуємо вказані компоненти детальніше.

Психологічний компонент передбачає, перш за все, здатність до саморегуляції [3; 4; 5; 8]. Саморегуляція навчальної діяльності має ту ж структуру, що й саморегуляція будь-якої іншої діяльності. Беручи до уваги класифікацію вмінь саморегуляції в сучасній психолого-педагогічній літературі [5; 7], в структурі саморегуляції майбутніх учителів ІМ можна виділити: визначення цілей – розуміння запропонованих цілей, уміння самостійно ставити й утримувати цілі до їх реалізації; моделювання значущих умов – врахування значущих умов навчальної діяльності, необхідних для її виконання; програмування дій – уміння вибирати методи та засоби навчання, які відповідають мовленнєвому досвіду особистості; розподіляти час відповідно до рівня складності завдання; визначати послідовність виконання дій; відбирати інструктивні матеріали для самоорганізації та самооцінювання мовленнєвих дій; варіювати форми виконання вправ; оцінювання результатів – уміння контролювати власне висловлювання з метою уникнення можливих помилок, співвідносити результати з критеріями, визначеними викладачем чи самим студентом, визначати труднощі, помилки; корекція результатів і способів дії.

Отже, студента потрібно навчати визначати цілі, аналізувати умови навчальної діяльності та продумати послідовність виконання дій, іншими словами, пристосувати програму дій до значущих умов навчальної діяльності; контролювати процес виконання, оцінювати результати та коригувати дії відповідно до отриманих результатів, змінених умов та визначених цілей.

Таким чином, важливою для розвитку автономії є й рефлексія результатів власної навчальної діяльності. Рефлексія – процес моделювання студентами дій стосовно навчально-пізнавальних завдань, стратегій досягнення навчальних цілей; пошук альтернативних рішень, аналіз ефективності власної діяльності, самоконтроль і самооцінка.

Ще одним фактором, який впливає на результативність автономної навчальної діяльності та розвиток навчальної автономії студентів, є мотиваційний [2, с. 251]. Навчальна діяльність мотивується, в першу чергу, внутрішніми мотивами, які ґрунтуються на пізнавальній потребі, та зовнішніми мотивами – самоствердження, престижність, необхідність, обов’язок [3, с. 84]. Внутрішні мотиви є похідними від зовнішніх, тому організація пізнавальної діяльності повинна бути спрямована на формування мотивів, пов’язаних із майбутньою професійною діяльністю, що не заперечує необхідності формування власне пізнавальної мотивації [11, с. 88]. Внутрішню мотивацію до автономної навчальної діяльності доцільно розвивати на аудиторних заняттях та в процесі СР шляхом урахування інтересів студентів, їх досвіду; використання сучасних методів і технологій; підбору цікавого та інформативного матеріалу; забезпечення творчого і проблемного характеру завдань; урізноманітнення форм роботи; професійної спрямованості завдань; забезпечення ситуації успіху; використання можливостей технічних засобів навчання, у тому числі комп’ютера; інформування студентів про результати їхніх досягнень; надання студентам оптимальної в певній ситуації самостійності.

Методичний компонент значною мірою визначається рівнем сформованості навчально-стратегічної компетентності та включає знання раціональних прийомів роботи з іншомовним матеріалом; вибір оптимальних стратегій і прийомів, адекватних поставленій задачі; відповідний рівень інформаційної культури студентів, який забезпечує можливість швидкого пошуку та інтерпретації інформації; вміння раціонально розподілити час і контролювати поточні результати; своєчасне внесення коректив на основі результатів поточного контролю чи самоконтролю.

Соціальний компонент передбачає здатність обговорювати проблеми, які виникають у навчальному процесі, з викладачем та іншими студентами, формування соціальних стратегій (наприклад, формулювання запитань з метою уточнення чи корекції), співробітництво з іншими студентами чи з просунутими користувачами мови / носіями мови, емпатія (розвиток розуміння інших культур, усвідомлення думок, почуттів інших людей, надання особистої інформації, надання інформації з власної ініціативи).

Когнітивний компонент полягає в оволодінні знаннями, навичками та вміннями автономної навчальної діяльності, усвідомленні власного навчального стилю, його переваг і недоліків.

Виняткова роль у розвитку автономії студентів належить викладачу, його цілеспрямованій роботі на заняттях, яка повинна передбачати забезпечення усвідомлення майбутніми вчителями цілей навчання та

кінцевого результату; розуміння шляхів досягнення визначених цілей; використання сучасних методів і технологій (зокрема, проектних, проблемних, інформаційно-комунікаційних технологій, технології портфоліо тощо) для їх подальшого ефективного використання в самостійній роботі студентів; застосування групових видів роботи з метою розвитку в студентів почуття відповідальності перед товаришами, вміння будувати стосунки з іншими людьми; особисту відповідальність за результати навчання [13, с. 7]; систематичний контроль із обов'язковим аналізом причин успіхів та невдач, який поступово переходить у самоконтроль, взаємоконтроль; рефлексивність навчання шляхом демонстрації можливостей аналізу процесу та результатів власної діяльності, використання методів і засобів, які стимулюють рефлексивну самооцінку (наприклад, Мовного портфеля); урахування самооцінки студентів в оцінюванні результатів їхньої діяльності.

Таким чином, хоч результати проведеного нами дослідження продемонстрували поступове зростання рівня автономії студентів та уможливили визначення оптимального рівня автономії студентів мовних спеціальностей (І курс – часткова автономія, ІІ курс – напівавтономія, ІІІ, IV курси – частково-залежна автономія), вважаємо реальним і необхідним розвиток автономії майбутніх фахівців. Досягнення студентами вищого рівня автономії можливе за умови цілеспрямованого розвитку психологічного, методичного, соціального та когнітивного компонентів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методики формування навчально-стратегічної компетентності студентів мовних спеціальностей з метою розвитку їхньої автономії.

Використані джерела

1. Задорожна І. П. Експериментальна перевірка ефективності методики організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англомовною комунікативною компетенцією / І. П. Задорожна // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Педагогіка та психологія. – 2011. – Вип. 19. – С. 162–174.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология : [учеб. для вузов] / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
4. Конопкин О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности / О. А. Конопкин. – М.: Наука, 1980. – 256 с.
5. Моросанова В. И. Диагностика индивидуально-стилевых особенностей саморегуляции в учебной деятельности студентов / В. И. Моросанова, Р. Р. Сагиев // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 134–140.
6. Насонова Е. А. Обучение профессионально-ориентированному диалогическому общению студентов в условиях учебной автономии средствами Интернет-чата : неязыковой вуз, английский язык : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е. А. Насонова. – Волгоград, 2008. – 209 с.
7. Осницкий А. К. Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека : дис. .... докт. психол. наук : 19.00.01 / А. К. Осницкий. – М., 2001. – 370 с.
8. Прыгин Г. С. Личностно-типологические особенности субъектной регуляции деятельности : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01 / Г. С. Прыгин. – М., 2006. – 462 с.
9. Соловова Е. Н. Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка: интегративно-рефлексивный поход : [монография] / Е. Н. Соловова. – М., 2004. – 336 с.
10. Тамбовкина Т. Ю. К проблеме автономии обучающихся иностранному языку в педвузе / Т. Ю. Тамбовкина // Иностранные языки в школе. – 1998. – № 4. – С. 84–88.
11. Терехова Т. А. Мотивационная детерминация познавательной деятельности личности : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01 / Т. А. Терехова. – Новосибирск, 2000. – 334 с.
12. Трофимова Л. В. Формирование самостоятельной учебной деятельности студентов языкового факультета на основе развития учебной автономии (на материале французского языка) : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. В. Трофимова. – Тамбов, 2002. – 159 с.
13. Чебровская С. В. Психологические условия формирования самостоятельности студентов : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 / С. В. Чебровская. – Комсосольск-на-Амуре, 2003. – 157 с.
14. Dickinson L. Autonomy, Self-directed Learning and Individualization / Leslie Dickinson // Individualization and Autonomy in Language Learning. – ELT Documents. – 1978. – No. 103. – P. 7–28.
15. Esch E. Promoting Learning Autonomy: Criteria for the selection of appropriate methods / Edith Esch // Taking control : Autonomy in language learning ; ed. by R. Pemberton, S.L. Li, W. Or, H. D. Pierson. – Hong Kong : Hong Kong University Press, 1996. – P. 33–37.
16. Little D. Learner Autonomy 1: Definitions, Issues and Problems / David Little. – Dublin : Authentic, 1991. – 175 p.

Задорожная И. П.

РАЗВИТИЕ АВТОНОМИИ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИН СПЕЦИАЛЬНОСТИ

В статье определены уровни автономии студентов в условиях обучения в высшем учебном заведении, а именно: частичная автономия, которая соотносится с жестким управлением учебной деятельностью студентов; полуавтономия, для которой характерно относительно жесткое управление; частично-зависимая автономия, с которой коррелирует относительно гибкое управление; условно полная автономия, которая соотносится с гибким типом управления. Обосновано развитие автономии студентов путем развития психологического, методического, социального и когнитивного компонентов.

Ключевые слова: автономия, студенты языковых специальностей, самостоятельная работа, дисциплины специальности.

Zadorozhna I. P.

DEVELOPING AUTONOMY OF STUDENTS SPECIALIZING IN LINGUISTICS IN THE PROCESS OF STUDYING REQUIRED COURSES

Investigated in the article are the ways of developing autonomy of the students specializing in linguistics in studying required courses. Autonomy is defined as 1) a form of learning which presupposes students' self-instruction according to the accepted or individually set goals; 2) students' ability to understand the purpose of learning, accept responsibility for the results, take initiatives in planning and executing learning activities, review and analyze their learning regularly, evaluate its effectiveness and find the ways to improve the results.

Teaching required courses to students specializing in linguistics should be aimed not only at acquiring relevant competences but also at developing learners' autonomy which will ensure students' ability for life-long learning.

The article determines the levels of students' autonomy in terms of study in higher educational establishments (partial autonomy that correlates with rigid management of students' learning activity; semiautonomy that represents relatively rigid management of students' learning activity; partially dependent autonomy that correlates with relatively flexible management; and relatively complete autonomy that involves a flexible type of management); substantiates the necessity of purposeful development of students' autonomy by means of developing psychological, methodological, social and cognitive components. Psychological component includes self-regulation, reflection and motivation. The latter may be developed by individual approach to students; using effective technologies, techniques and aids; selecting interesting materials; suggesting problem-based, professionally-oriented tasks; providing students with regular feedback on the results of their study. Methodological component is based on the development of learning and strategic competences. Social component includes interaction and cooperation with lecturers, other students, native speakers etc. Cognitive component presupposes the development of a relevant learning style.

Key words: *autonomy, students specializing in linguistics, self-study work, required courses.*

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015